

1. Scheepswerf De Hoop Tolkamer

Scheepswerf De Hoop startte in 1886. In de loop van het bestaan van de werf heeft men meer dan 1500 schepen gebouwd. Vanaf 1991 ook rivier-cruiseschepen en ook zeegaande schepen voor met name de offshore-industrie. In 1995 liep hier de Henry Dunant III van stapel. Tegenwoordig worden er vooral luxe jachten gebouwd.

2. Waterplas De Bijland

Waterplas De Bijland ontstond vanaf 1926 als eerste grootschalige zandwinning van Nederland. De plas staat in open verbinding met de Rijn/Bijlands Kanaal en is ingericht als recreatiegebied met een jachthaven, een hoogwatercamping en een dagrecreatiestrand en is sinds enkele jaren in privaat eigendom.

3. Landmark De Romeinse Baadster

De Romeinse Baadster is een kunstwerk van 10 meter hoogte, gemaakt van cortenstaal en is gebaseerd op de klassieke Romeinse beelden van waternimfen. Het verbeeldt de verhalen van de rivier, de mens en het landschap uit de geschiedenis (Romeins fort Carvium en de Romeinse Limes).

4. Kerk Aerdt

De oudste delen van de kerk dateren van rond 1300 en is het oudste gebouw van de gemeente Zevenaar.

Bij de Reformatie ging de kerk in 1609 over naar de hervormde gemeenschap. In de jaren dertig van de vorige eeuw verkeerde de kerk door geldgebrek in een slechte staat. Zowel in 1934 als in 1988 vonden er ingrijpende restauraties plaats. In 2001-2003 werden het interieur en het orgel gerestaureerd. De kerk is een rijksmonument en werd in 2017 door de protestantse gemeente Rijnwaarden overgedragen aan de Gelderse Kerken.

5. Gemaal Kandia/Vistrap Kandia

Gemaal Kandia

Het gemaal Kandia is een poldergemaal, gebouwd in 1968 in opdracht van het tegenwoordige Waterschap Rijn en IJssel in samenwerking met het Duitse Deichverband BIsslich-Landesgrenze. Het gemaal houdt het water op peil in het stroomgebied van de Oude Rijn (Rijnstrangengebied) en het Netterdens Kanaal en bestrijkt 6300 ha Nederlands en 3700 ha Duits grondgebied. Het gemaal is tussen 2009 en 2011 gerenoveerd van een diesलगemaal naar een elektrisch gemaal met twee elektromotoren van 315 Kw.

Vistrap Kandia

De vistrap Kandia, gebouwd in 2021 in opdracht van het Waterschap Rijn en IJssel, zorgt er voor dat de vissen een hoogte van bijna twee meter kunnen overbruggen vanuit het Pannerdens Kanaal naar het Rijnstrangengebied. De vis (o.a. baars, snoek en paling) zwemt zigzaggend door de betonnen constructie met 27 kamers waarbinnen het waterpeil steeds stijgt met 27 centimeter zodat de vis via de uitzwemopening de overkant kan bereiken.

6. Kunstwerk De Mammoet

De Mammoet is een beeld dat hier sinds 19 januari 2015 staat als een verwijzing naar de Betuwelijn als ‘mammoetproject’ en de mammoetbotten die tijdens het boren van de tunnel zijn gevonden.

Het is een betonnen beeld op ware grootte met een lengte van 5 meter en 4,7 meter hoogte en weegt 8.000 kilo. Het beeld is gemaakt door Joris Baudoin in opdracht van de projectorganisatie Betuweroute en Prorail als geschenk aan de inwoners van de gemeente Duiven.

7. De Betuwelijn

De Betuwelijn is een 160 km lange Nederlandse goederenspoorlijn van de Maasvlakte bij Rotterdam naar de grens met Duitsland. Is in 2007 in gebruik genomen. De bouw duurde 10 jaar. De kosten voor dit mega infrastructurele project bedroegen € 4,7 miljard en daarmee was het veruit het grootste en het duurste dat de Nederlandse overheid ooit heeft ondernomen. De tunnel onder het Pannerdens Kanaal/de Neder-Rijn door is 2,7 km lang en ligt op 25 meter diepte onder het water.

8. Monument Jan en Piet Meuwsen

Op dinsdag 19 september 1944 tijdens het melken van de koeien van hun ouders gingen de broers kijken bij een op de Vossendel neergestort Duits jachtvliegtuig. Daar werden zij door Duitse soldaten gevangen genomen en standrechtelijk doodgeschoten.

Om dit droevige en bijzondere verhaal levend te houden heeft het gemeentebestuur van Duiven besloten bij de aanleg van het fietspad op de Leuensedijk het herdenkingsmonument op te richten dat op zondag 4 mei 2017 is onthuld.

9. Huis Loowaard

Het Huis Loowaard is een havezate met boerderij die in 1463 werd gebouwd in opdracht van Johannes van Loo, landdrost van de Liemers. Mogelijk doel van de bouw was het zijn van controlepost voor de scheepvaart op de Rijn. De Loowaard is nu een rijksmonument en de op het erf staande vloedschuur met bakhuis, daterend uit 1878, is een gemeentelijk monument.

10. Fort Geldersoord

Fort Geldersoord (ook wel Schans Geldersoord) is een voormalig fort gebouwd in 1741 en 1742 en opgeleverd in april 1743.

Het had als doel om een inlaatsluis in de oostelijk IJsseloever te beschermen waarmee in geval van nood via een kanaaltje naar de inlaatsluis een inundatiegebied tot aan Doesburg kon worden gerealiseerd.

In 1820 werd het complex verkocht voor afbraak. In 1953 werd op de plek van de oude inlaatsluis het nieuwe inlaatwerk Westervoort gebouwd en was een onderdeel van de IJssellinie. Rond 1965 werd de linie opgeheven.

Vanaf 2013 is begonnen met de aanleg van het landschapspark De Schans waarbij een deel van het oude Geldersoord is gereconstrueerd. Geldersoord is een rijksmonument, het inlaatwerk een gemeentelijk monument.

11. Splitsingpunt IJssel-Nederrijn/Regelwerk Westervoort

Het regelwerk in Westervoort is een betonnen constructie die bij hoogwater de waterverdeling tussen de Neder-Rijn en de IJssel regelt. Het regelwerk is 150 meter lang en heeft staanders van 4 meter hoog met betonnen schotten die kunnen worden geplaatst om de waterverdeling te beïnvloeden. Bij hoogwater stroomt er minder water naar de Neder-Rijn ter bescherming van de dijken in de laag gelegen polders van Utrecht en Zuid-Holland.

Dit regelwerk speelt een cruciale rol in de waterbeheerstructuur van Nederland.

12. Oversteek-monument IJssel Westervoort

Het oversteek-monument is een herdenkingsmonument dat herinnert aan de geallieerde oversteek van de Engelsen en de Canadezen -Operatie Quick Anger- van de IJssel op 12 april 1945. Dit monument is ook een herinnering aan de bevrijding van Arnhem en is een belangrijke plek in de geschiedenis van de Liemers.

13. Landgoed Huis Bingerden

Landgoed Bingerden is een van de oudst bewaard gebleven buitenplaatsen van ons land en ligt aan de IJssel even buiten het dorp Angerlo. Al in 970 wordt Bingerden voor het eerst beschreven als een versterkte boerderij met gracht eromheen. In 1660 werd het landgoed gekocht door een voorvader van de huidige eigenaressen.

In 1791 werden tuinen aangelegd in Engelse landschapsstijl. Na meer dan 200 jaar bestaat deze lommerrijke natuurlijke oase van 9 hectare nog steeds. In april 1945 werd het huis door terugtrekkende Duitse troepen in brand gestoken. In 1958 werd het huis in de huidige kleinere versie herbouwd. Huis Bingerden en het omringende park zijn als sinds 1660 in bezit van de familie Van Weelde. Het 18e eeuwse Engelse landschapspark heeft dankzij de tomeloze inzet en de liefde voor de natuur van de familie de afgelopen decennia internationale bekendheid gekregen.

14. Vispassage Oude IJssel Doesburg

Sinds september 2019 legt deze grootste vispassage van Nederland de waterweg naar de Oude IJssel open voor allerlei soorten vissen. Een uniek bouwwerk, want nergens in Nederland kruisen twee rivieren elkaar met een hoogteverschil van 5 meter. De stuw houdt het water van de Oude IJssel op peil en de sluis bedient de scheepvaart. Met de komst van de vispassage kunnen vissen zonder obstakel vanaf de IJssel het hele stroomgebied van de Oude IJssel tot in Duitsland bereiken om daar nieuwe paaigebieden te vinden. De vispassage bestaat uit een metalen bak met 54 olopande kamers, waarmee het hoogteverschil van 5 meter wordt overbrugd. Het water stroomt met een constante snelheid door deze kamers waardoor vissen gelokt worden. Een zoetwatervis zwemt het liefst tegen de stroom op.

15. Kunstwerk ‘Passi d’Oro’ IJsselkade Doesburg

Op de IJsselkade van Doesburg staat het kunstwerk ‘Passi d’Oro’ van de Italiaanse kunstenaar Roberto Barni. Te zien zijn drie mannetjes met een gouden gezicht, zwart haar en rode jassen, met elk een andere afmeting. Zij lijken vanaf de IJssel te komen aanlopen op weg naar de oude binnenstad van Doesburg. Op hun sokkel is de kaart van Europa afgebeeld. En zo stappen ze met zevenmijlslaarzen over de landsgrenzen heen. De landen verbindend als onderdelen van het grote Europa. Ooit zoals Doesburg onderdeel was van dat grote internationale Europese handelsnetwerk van de Hanzesteden.

16. Historische binnenstad Doesburg

De historische binnenstad van Doesburg is een beschermd stadsgezicht met 150 monumenten waaronder eeuwenoude boerderijen, statige herenhuizen, rode luikjes, smalle steegjes en sierlijke koopmanshuizen. De binnenstad biedt een beeld van de middeleeuwse tijd en er kan er gewandeld worden door geplaveide straten met gekleurde gevels om zo de rijke Hanzegeschiedenis te ontdekken. Doesburg is ook bekend om zijn kunstenaarsgemeenschap met tal van galeries en ateliers waar kunstenaars hun creaties tonen. Culinaire opties zijn beschikbaar terwijl winkels lifestyle-artikelen en ambachtelijke producten bieden.

17. Martinuskerk Oud Zevenaar/Uitzichtpunt Rosandepolder. Martinuskerk

Het ontstaan van de parochie Oud-Zevenaar ligt verborgen in het duister van het verleden. Wel is uit aktes bekend dat deze parochie reeds in het jaar 1051 bestond en moet er een onaanzienlijk kerkje bestaande uit hout, riet en leem aanwezig geweest zijn. Omstreeks 1345 wordt de huidige kerk in Oud-Zevenaar gebouwd. Vermoedelijk is na het gereedkomen van de kerk een deel van Oud-Zevenaar bij een overstroming verzwolgen door het Rijnwater waarbij de kerk juist behouden bleef. Dit kan een verklaring zijn voor het feit dat de kerk in onze tijd feitelijk buiten gedijkt is. In 1431 wordt aan de zuidzijde van de kerk een Mariakerk gebouwd. Gedurende vele eeuwen heeft deze kerk als belangrijk bedevaartsoord gediend met een enorme Mariaverering en een niet-aflatende stroom pelgrims. De grote trekpleister hierbij is de madonna met kind geweest.

De Rosandepolder

Om het kerkje van Oud-Zevenaar heen is een dijk aangelegd met daarop het ‘processiepaadje’. Op de dijk achter de kerk is een uitzichtpunt met een fraai uitzicht op de Rosandepolder, een grote uiterwaard van de Oude Rijn en haar strangen. Van hieruit is er ook uitzicht op de heuvels van het Montferland en de aanpalende Duitse Eltenberg met de Sint Vituskerk.

18. Havezate Camphuysen

Een van de fraaiste monumenten van Oud Zevenaar is Camphuysen. Een rechthoekig laatmiddeleeuws gebouw met schilddak waarop een torentje is gebouwd. Het huis is onderkelderd met tongewelven. Er zijn moerbalken met sleutelstukken van ca 1600 en een eiken spiltrap uit 1622 aanwezig. Verder zijn er twee schouwen met rijkversierde en van wapens voorziene boezems in stucwerk. Om het huis ligt een brede gracht, die vroeger veel groter is geweest. Nu staat er alleen nog de linkervleugel. De brug die over de gracht lag is vervangen door een aarden wal.

19. Huis Aerdt

Het Huis Aerdt is een historisch huis omringd door een gracht met knotwilgen. Het huidige huis is de opvolger van het middeleeuwse huis Ter Cluse dat in de Tachtigjarige Oorlog door brand werd verwoest. Resten hiervan zijn rondom en in Huis Aerdt nog aanwezig. In 1652 werd het huidige Huis Aerdt boven op deze resten gebouwd. In de 18e en 19e eeuw was het de residentie van de adellijke familie Van Hugenpoth. Het was toen het centrum van de streek. Einde 19e eeuw kwam het huis in bezit van de familie Van Dorst tot Medler en verloor het zijn functie in de streek. Na de Tweede Wereldoorlog hing het voortbestaan van het huis aan een zijden draad omdat niemand geld had om de grote schade die tijdens de oorlog was ontstaan, te herstellen. Eerst in 1961 na overdracht aan de Stichting Vrienden van de Geldersche Kasteelen werd alles in oude glorie hersteld.

20. Natuurgebied/Redoute Revensweert Natuurgebied Revensweert

De uiterwaard Revensweert was tot voor een aantal jaren een weidegebied. Delgromij heeft de gronden in het verleden overgedragen aan Staatsbosbeheer om gezamenlijk natuur te ontwikkelen. Het gebied is nu sinds een paar jaren heringericht met maar een doel: de ontwikkeling van een groot areaal rietmoeras langs de twee gegraven brede hoofdgeulen en een aantal kleinere zijgeulen.

Deze ontwikkeling tot dichte rietvegetatie is met name van belang voor de grote karekiet. Revensweert is een belangrijke schakel tussen de rietmoerassen van het Erfkamerlingschap en die van de brede Rijnstrangen rondom het Berghoofdseveer.

Redoute Revensweert

Een redoute is een kleine, geheel omsloten veldschans, vaak van aarde of steen, met alleen uitspringende hoeken en bedoeld als verdedigingswerk. Redoutes werden gebruikt voor tijdelijk of permanent militair gebruik en waren met name in de Tachtigjarige Oorlog in gebruik. Deze redoute is nu als ‘landmark’ langs de boorden van de Oude Rijn opnieuw aangelegd als herinnering aan deze geschiedenis.

21. Natuurgebied Erfkamerlingschap/Redoute Ossenwaard/Landgoed De Houberg Erfkamerlingschap

Het Erfkamerlingschap is een eiland in de Oude Rijn in het oostelijke deel van de Rijnstrangen, gelegen tussen de Ossenwaard en de Duitse uiterwaard Grondstein. Het gebied is een tiental jaren geleden ontdaan van de kleilaag en heringericht als natuurgebied. Het bestaat uit rietmoerassen, een rijnstrang, open water, zachthoutbos en graslanden.

Redoute Ossenwaard.

Zie beschrijving bij nummer 20.

Landgoed De Houberg.

Op grond van aanwijzingen uit de literatuur kan worden geconcludeerd dat op de Houberg resten van ‘Kasteel Uplade’ aanwezig kunnen zijn. Kasteel Uplade was eigendom van graaf Balderik (965-1021) en zou rond het jaar 1000 gebouwd zijn. Deze burcht werd door ruzie in de familie in 1016 verwoest. De Houberg wordt al eeuwenlang bewoond en gebruikt. Vanaf 1400 zijn meldingen bekend van het ‘Houborgseveer’ en van bewoning van het gebied en stonden er in de periode 1339-1469 huizen op de Houberg. De Houberg is een verhoging in het door de Rijn gevormde landschap (11,8 +NAP). Op oude kadastrale kaarten van begin 1800 is te zien dat er diverse bebouwing staat. Documenten uit de 16e eeuw vermelden de Houberg als loswal en overslagplaats voor scheepvaartverkeer. Ook de weg naar Elten stond toen al op de kaart. De door de eigenaar recent gebouwde brug over de Oude Rijn ligt nagenoeg op dezelfde plaats als waar vroeger de overvaart was getekend. Tot voor de aankoop door de huidige eigenaar was de Houberg een paardenfokkerij/draverij van 56 hectare met een renbaan van de bekende pikeur Peter (Piet) Koppejan (overleden op 62-jarige leeftijd in 2005). Hij heeft in zijn loopbaan 2.155 koersen als pikeur en 3.264 koersen als trainer van paarden gewonnen waarvan het merendeel in Duitsland, met een totaal prijzengeld van respectievelijk € 3.853.951 en bijna € 11.000.000.

22. Carvium Novum/Redoute Carvium Novum Carvium Novum

Einde vorige eeuw zijn de eerste ideeën ontstaan voor herontwikkeling van een 65 ha groot agrarisch perceel aan de Eltenseweg te Lobith. De plannen bestonden enerzijds uit ontzanding van het gebied en anderzijds het terugbrengen van een nieuwe economische functie. De economische functie dacht men te vinden in een geheel van recreatieve bestemmingen. De firma A. Wezendonk Pannerden B.V. is rond 2007 gestart met de ontzanding.

Na voltooiing hiervan kreeg het gebied een nieuwe bestemming: nat natuurterrein, moerasontwikkeling, struinpaden, fiets- en wandelroutes en een recreatieve kern rondom de bestaande gebouwen, het eigenlijke Carvium Novum. Dit laatste kan weer onderverdeeld worden in een speelpark, een Romeins castellum, een restaurant met logiesverblijven, zogenaamde lodges. Voor de realisatie van de economische functie is tot op heden nog geen investeerder gevonden.

Redoute Carvium Novum

Zie beschrijving onder punt 20.

23. Schipperspoortje

Deze poort/boog bij de woning Dorpsdijk 36 is het enige restant van het voormalige Kasteel Tolhuijs. Door de Fransen verwoest in 1672 na de oversteek van de Rijn bij de aanval op de Nederlanden.

24. Kunstrustplaats Tegnagelwaard

Dit kunstwerk is een verwijzing naar de vele steenfabrieken die in de directe omgeving hebben gestaan. De twee treden dienen als sokkel voor het beeld maar bieden tevens de mogelijkheid om er even op te gaan zitten. Vandaar de naam kunstrustplaats. Het kunstwerk is geïnspireerd op de geschiedenis van het gebied en dan met name op de baksteenindustrie, die het landschap ook voor een deel heeft gevormd. De zes zuilen verwijzen naar de fabrieksschoorstenen. Het kussen tussen de zuilen en de tunnel er bovenop is een verwijzing naar de rookwolken die deze schoorstenen ongetwijfeld over het gebied uitgestoten hebben. De tunnel is een abstractie en een verwijzing naar de tunnelovens waarin de stenen gebakken werden. Het bronzen dubbelportret tot slot, eigenlijk een karikaturale weergave van een menselijk portret, is een januskop. De twee koppen binnen de tunnel door zijn één geheel. Een januskop kijkt vooruit en achteruit, gericht op de toekomst en het verleden. De kunstenaar is Adriaan Seelen.

25. Redoute ‘Schans Lobith’

Zie beschrijving bij nummer 20.

26. Natuurgebied Geuzenwaard

De Geuzenwaard te Lobith is een natuurgebied van 60 ha. In de jaren negentig van de vorige eeuw zijn de twee armen van een voormalige Rijnstrang weer uitgegraven. De natuur kan er zich vrijelijk ontwikkelen.

Door het graasgedrag van de Schotse Hooglanders en de Exmoor pony's blijft er genoeg variatie in begroeiing.

De naam van het gebied verwijst naar de prinsgezinde troepen die in de Tachtigjarige Oorlog hier gelegerd zijn geweest.

Lang daarvoor, in de dertiende eeuw, lag de splitsing van de Rijn en de Waal bij Lobith en was er een tolplaats die uiteindelijk in bezit was van de hertogen van Gelre. Zij bouwden er een kasteel, het Tolhuis. Nu is daar alleen het Schipperspoortje nog van over. Via het straatje dat er onderdoor loopt kan men afdalen naar de plaats waar zich in de 13e eeuw de oever van de Rijn met een haventje bevond.